

mundu garaikide oinarriak

2021/2022 ikasturtea

jone casi marinero

eman ta zabal zazu

Universidad
del País Vasco

Euskal Herriko
Unibertsitatea

lehenengo blokea (xix. mendea)

1. bigarren iraultza industrial

- populazioaren hazkundera (heriotza-tasaren gainbehera):

-aurrerapen medikoak (lehenengo txertoak: kolera -1879- errabia, -1881-izurria-1899-...; x izpiak, erradiografiak -1897-, malariaren jatorriaren aurkikuntza -1898-, lehenengo analgesikoak –aspirina, 1899-, penizilina -1928-...

- higie eta osasunari arreta handiagoa (estatuen ekimenak)

1a) populazioaren banaketa berria:

- nekazal exodoa (landatik, hirira)

- migrazioen gorakada (herrialdeen artean, kontinenteen artean...)

⇒ landa exodo honen testuinguruan, hiriak eraldatu ziren (hiri berriak, gizarte ete eredu ekonomiko berriei egokituta)

a) burgesia berriak bultzatuta: hirien zabalguneen eraikuntza (hirien “betiko” mugen hedapena) → “hiri hierarkia → hirien “irekiera” (erdi aroko harresien parte baten eraispena → osasungarritasun eta higiearen honekuntza (“hiri polit berri bat”).

b) txabolismoaren agerpena “langile industrial berrien” etortze masiboaren kontestuan, erantzun inprobisatua (“ez hain polita den beste hiri eraldaketa”).

-hiritan, zerbitzu berrien hedapena, garaiko aurrerakuntza teknikoekin lotuta: argiztapen sistemak, garraio publikoak –tranbiak, metroa-...)

- nekazal hazkundera:

populazioaren hazkundera nekazaritzaren errendimendua areagotze bateskatu zuen. areagotze hau aurrerakuntza tekniko eta kimikoei esker

burutu zen :

- mekanizazioa → lanaren optimizazioa

- ongarrien erabilera → nekazal produktibitatearen areagotzea.

ekoizpen handiagoa eta azkarragoa

-garraioen garapena: elikagaiak mugitzeko ahalmen handiagoa (azkarrago eta kantitate handiagotan)

*landetatik hirietara

*kolonietatik metropolietara

- garraibideen iraultza:

-trenbidearen hedapena

-itsasoko garraioak: transatlantikoak

-lehenengo aireko garraioak (zeppelin-a)

hobeto konektatutako mundu bat, distantziak laburtuz, kostuak eta denbora murriztuz, eta harreman ekonomiko, sozial eta politiko berriak ahalbidetuz.

lehen elite gutxi batzuen eskura zeuden elementuak, gutxinaka gero eto hedapen handiagoa daukate. gaur egun ezagutzen dugun munduaren lehenengo urratsak (ekonomia, mugikortasuna, kontsumoa...).

- mundu industrialaren hazkunde eta hedapena, eta proletarizazioa sektore berriak:

- kimikoa: botikako produktuak, ongarri kimikoak, lehergaiak, armamentua.

- burdingintza, metalurgia

- elikagaien industria (kontserbak, lehenengo hozkailuak)

- garraiobideen industria: autoak, trenak, itsasuntziak, kamioiak.

mundu industrialaren hedapen honek bi sektore sozial finkatuko ditu, orokorrean hiri berrien elementu nagusiak bilakatuko direnak:

- bugesia, eta proletalgora →

eta horrekin, sistema ekonomiko baten finkapena → kapitalismoa

- sektore industrial berrien garapena zientziaren aurrerakuntzei esker burutu zen:

- a) teknika produktibo berrien

- garapenarekin

- b) asmakuntza zientifikoekin

- c) aparatu berrien asmakizunekin, industria edo kontsumoa bultzateko erabili zirenak

- eta beste oinarritzko faktore bat energia iturri berrien

erabilera izan zen:

- a) elektrizitatea.

- b) petrolioa.

- oinarri politiko berriak

nazionalismoaren garapena, estatu-nazioen eredu politikoaren barnean → aldaketa demografiko, ekonomiko eta sozialak (burgesia eta langileriaren finkapena) → aldaketa politikoaren azkartze bat ekarri zuten (nahi eta ahalmen berriak dituzten estatuak → hiritartasunaren hedapena → nazionalismoaren hedapena)

- estatu-nazioak

eraikuntza politiko bat da, hiru oinarriekin:

- lurralde mugatu/konkretu bat

- biztanleria numerikoki nahiko egonkorra

- gobernu zentralizatu bat

[sistema feudala ez bezala]

* formula xvii. mendean sortzen da (westfaliako itunaren bidez, 1648), baina oso modu motelan hedatzen da europan, xvii eta xviii, mendeetan.

- aldiz, estatu-nazio hauek ez dute sentimendu nazional bat hedatzeko kezka (eta ahalmena) izango, xix. mendera arte.

- xix. mendetik hurrera: eraikuntza politiko horren hedapen ideologikoa

(“nazioaren parte” diren artean → ikuskera aldakorra, azkenengo bi mendetan zehar –zer da “aberrikoa” izatea, xix. mendean zehar? emakumeak, mundu koloniala...nola kokatzen dira mundu honetan?-)

➤ estatu-nazio berrien ezaugarriak:

1) hiritartasunaren kontzeptua hedatzen hasten da, “mendeko” –súbdito-kontzeptua ordezkatuz → inplikazio sakonak: menpe+kanpo vs hiritar+”barne”
-hiritarra izatea eskubide berriak dakar (sufragio “unibertsala”, elkarte eta prentsa askatasuna, hezkuntza, azpiegitura publikoak, osasuna... baina baita ere betebeharrak → zergak, soldaduska...

desberdintasun sozialak ez dira desagertuko, baina bizitza publiko eta politikoa agente berriei irekitzen da. helburua: lotura/harreman/sentimendubaten hedapena, eta estatu-nazioen kontsolidazioa, harreman berri horren “edukiontzi” bezala.

2) estatu-nazioen “gidari politikoak” (burgesia) ekonomia nazional bat sortu nahi izango dute (barne aduanak ezabatu merkataritza nazionala bultzatzeko, industria nazionalan ekoizten dena “nazionalentzat” eskuragai egiteko... barne konstumoabultzatu, bai metropolian ekoizten denarekin bai kolonietatik etortzen diren produktuekin... guzti hau lortzeko, kapitalismoa izango da indartu eta finkatuko den sistema politiko-ekonomikoa, 4 oinarri nagusietan oinarrituta:

a) jabetza pribatua (beste “aintzinako” lan eredu komunitarioagoak atzean utziz –gremioak-, eta kapitalismoaren alternativa bezala agertuko diren beste sistema ekonomiko-politikoaren aurrean –sozialismo zientifikoa-).

b) kapitalaren garrantzia, ondasunen sortzaile bezala → sistemaren motore ekonomikoa

c) kontsumoaren sustapena (oraindik eskala txikian).

d) merkatuen kontrol maila garatuago bat (protektionismoa/librekanbismoa).

3) estatu-nazioen finkapenala "komunitate nazional" baten sorrera eskatzen du “nazionalki” erdibitzen diren nortasun elementuak bultzatu, nazioaren lurraldearen ezaugarriekin bat datorrenak →

estatu-nazioaren eraikinari esanahi sakon eta emotibo bat emateko.

horrela, estatu-nazioaren finkatze prozesu honen testuinguruan, gaur egun nazionalismoarekin lotzen diren oinarri nagusiak “lantzen” hasi ziren.

➔ nazionalismoaren oinarri nagusiak

a) hezkuntza mota berri bat bultzatzen da: hezkuntza nazionala, bertan, nazioaren narrativa bat eratzen da, momento historiko garrantzitsuak erabiliz eta hauek goraituz.

“kontakizun historiko-nazional” horiek lortu nahi den helburuetara egokitzen dira:

ikur nazionalen sorrera: eroiak, iragan loriatsuak... eta etsaiak →

hiritarren harrotasun nazionala indartu, eta partekatzen den kidetasun sentimendu bat bultzatu,

interes politikoen arabera

b) hizkuntza nazional bat sortzen eta instituzionalizatzen da. (“nazional/hiritar” guztientzat), eta bere hedapena bultzatuko da dialektoen edo beste “hizkuntza periferikoen” aurrean. (italia, alemania, edo euskararen kasua, “duela gutxiko” eredu gisa).

c) estatuarekin edo estatu gabe, modu desberdinetan propiotzat jo daitekeen lurralde batekiko lotura bat bultzatzen da

- xix: mendea, nazionalismoaren proeiktu emotivo eta arrakastatsua;
- xx. mendean, gertuago dagoen europar batsaunaren eredia, nazionalismoaren oinarrietatik at, baina lurralde batekiko lotura edo harreman berriak bultzatu (eta bultzatzen) dituen.

d) nazional bezala identifikatzea erretzen duen sinbologia ikusgarritasun zentrala eskuratuko du:

- ikurrak eta ereserkiak, monumentu nazionalak, ospakizun nazionala

behin sentimendu nazionala errotuta, nazioaren etsaien kontra defendatu behar den zerbait bezala planteatuko da → gudak justifikatu ditu eta gudekin indartuko da. askotan ere, eta honekin lotuta, beste estatu-nazio edo balizko mehatxuak erabiliko ditu bere egiturak berresteko, bere naturari zentzu sakonagoa emateko.

*“etsaia”, elementu kohesionatzaile gisa → “nation building” bezala

*heriotza eta nazionalismoa/abertzaletasuna: heroi nazionalak, martiri nazionalak.

- kolonialismo eredu berri baten hedapena

-bere nagusitasun tekniko, ekonomiko eta militarra baliatuz, xix. mendearen bukaeran europa asian, afrikan eta ekialde hurbilan kolonialismo mota berri bat garatzen hasi zen → ahalmentsuagoa, sakonagoa.

-xix. mendeko kolonialismoaren oinarriak → ahalmen gehiago lurralde handiagoak kontrolatzeko → ustiatzeko. horrela, nagusitasun sentimendu berri bat sortu zen .europan →nazionalismoarekin lehenengo urratsekin bateratuta, mundua gizon zuriaren menpe jartzearen beharra justifikatu egin zen →europa → domeinatzeko eskubidea eskubide horren oinarriak:

- modernizazio ekonomikoaren eramailea

- modernizazio politikoaren eramailea

- hezkuntzaren eramailea

- zibilizazioaren eramaileak →

primitibismo eta basakeriaren eraldatzaileak → aurrerapenaren hedatzaileak

-potenzien hedapen gosea gatazkak sortu zituzten, eta horrek eragin handia izan zuen lehen mundu gerraren hastapenean.

➤ kolonialismoaren zergatiak

→ ekonomikoak:

- europako herrialdeek merkatu berriak behar zituzten beren ekoizpen soberakina saltzeko.halaber, lehengaiak eskuratu ahal izan zituzten kostu txikian.

→ demografikoak:

-hedapen kolonialaren politika berriak lurraren okupazio fisiko baten bidez egin zen sarritan. horrela migratzeko aukera berriak eman ziren, biztanleriaren hazkundearen testuinguruan.

→ politikoa:

-europaren mugak xix. mendearen bukaeran egonkortu ziren (italia eta alemaniaren batasunarekin, batez ere) eta, beraz, europak hedapen-eremu berriak bilatu behar zituen.

- metropoli handiak lehiaketa politiko eta militarrean sartu ziren interes ekonomiko edo estrategikoko eremu geografikoak kontrolatzeko (frantzia eta britania handiko kasua afrikan, adibidez)

→ ideologikoa:

europako nazionalismo berriak nazio batzuen nagusitasuna defendatzen zuen besteen gainetik → eta bere burua inposatzeko borrokarako eskubidea → gerra justifikatu zen, nazioa indartzeko modu gisa

(nazionalismoaren hedapenaren testuinguruan).

-kolonialismoa europak zeukan zibilizazio-eginkizunarekin justifikatu zen → europarrek betebeharrak moral bat zeukaten, bere oinarri politiko aurreratuak "eskualde ez-zibilizatueta" hedatu behar zuten.

(hezkuntza, osasuna, orden publikoa, balio politikoak berriak...).

-ikuspen eurozentriko honek arrazismoa ekarri zuen, gizaki zuriak beste etnia batzuen gainetik zeudela esanez eta, hortaz, beste etnia hauen domeinurako eskubidea aldarrikatuz, eta europar gizartean ideia hauek normalizatuz .

➤ xix.mendeko kolonialismoaren ikur nagusia : afrikako banaketa

a)1870. urtean afrika lurralde ia ezezagun bat zen. europarrek kostaldea ezagutzen eta kontrolatzen zuten, eta bertan merkataritza-jarduetarako base finakoak zituzten xv. mendetik:

- portu komertzialak/militarrak (bertako populazioarekin, merkataritza)

- asiako aldean eskala giteko portuak (espania, portugai, frantzia, inglaterra..)

b)1870. urtea eta gero, europako metropoliak "lasterketa" bat hasi zuten, afrikako ahalik eta lurralde gehienetatik hedatzeko → nola? estatuak, "esplorazio zientifikoak" bultzatu (stanley eta livingstone -bh-; brazza -fr- iradier -sp-).

"aitzaki zientifikoak" baliatuz, estatuak esploratzen

zuten lurraldeak bereganatzen zuten (gerra txikien bidez, lekuko elite indigenekin negoziatuz, lurraldeak soilik okupatuz).

liskarrak ekiditzeko, europako potentziak berlineko biltzarrean bildu ziren (1884-85). bertan afrikan potentzia bakoitzeko gutxi gorabeherako "hedapen eremuak erabaki eta finkatu ziren.

➤ kolonialismoa asian

- asiako egoera politiko ez zen afrikakoa bezala, sistema politiko konplexuagoak zeuden europarren etorrera baino lehen. orokorrean, status handiagoko koloniak → domeinua finkatzeko, bertako eliteekin akordioak → lekuko jauntxoak eta haien ahalmen eremu lokalak errespetatu (indiako kasua, eredu nagusia). horregatik ere, deskolonizazio prozesua asian hasi

zen, bigarren mundu gerraren ondoren (india) →lekuko eliteak. asian emandako kolonialismoaren ezaugarriak:

*europatik kanpo zeuden potentzia kolonialisten garrantzia (japonia,estatu batuak)

*ekonomia arloan, garrantzi handia zeukaten lurraldeak:

-india, britaniarren “harribitxia”

-indotxina (frantzia)

- indonesia (holanda)

deskolonizazio prozesu gatazkatsuak (metropolien erresistentziak)

➤ kolonialismoa ekialde hurbilean

lehen mundu gerra amaitu ostean zen kontestu kolonial berri bat sortu zen ekialde hurbilean. otomandar inperioaren porrotarekin, frantziak eta britania handiak banatu zituzten ohiko lurralde otomandarren zati garrantzitsu bat.

➤ kolonialismo mota berri baten hedapena

* europako potentziak lurralde kolonialak modu desberdinetan antolatu zituzten, lurralde desberdinen ezaugarri desberdinen arabera, dominazio mota ezberdinak sortuz:

→ emakidak

kolonialismo mota hau herrialde independenteetan egin zen. herrialde kolonialisten kontrola "eragin eremuetan" banatu zen. kasu gehienetan, portuen kontrolen bidez eta merkataritza-privilegioen bidez egiten zen kontrol mota hau. adibidez: txina, opioaren gerrak.

→ protektoratua:

kasu hau gobernu indigenak zeukaten herrialdeetan eman zen(estruktura politiko garatuak zeuden lekuetan → lekuko eliteekin egindako paktuak:

-kolonizatzaileek gobernuak eta tokiko administrazio aparatua mantendu zituzten.

-metropoliak gobernu paralelo bat sortu zuen, kanpoko politika, armada eta baliabideen ustiaketa kontrolpean izanez.adibideak: frantzian eta espainian protektoratuak marokon, egipton protektoratu .britaniarra.

→ koloniak:

metropoliaren subiranotasunaren guztiz menpe zeuden lurraldeak ziren (bertako elite politikorik gabe, bertako inolako estruktura administratiborik gabe.

3 kolonia mota:

1) “posiziozko koloniak”: bere kokapenaren arabera, estrategikoki metropolirako garrantzitsuak ziren espazioak. kolonizazio britainiarraren kasuan, nabarmentzen dira itsas hegemonia mantentzeko kolonien kasuak: gibraltar, malta, socotra, malvinas uharteak. metropoliaren presentzia militarra eta administratiboa zen, batez ere.

2) populatzeko koloniak: klima-ezaugarriengatik, metropoliarekiko hurbiltasun geografikoagatik, edo beste arrazoiengatik, metropoliaren biztanle kopuru handia jaso zuten lurraldeak izan ziren (“biztanle txuriak”).

- batzuk auto-administrazio maila altua lortu zuten, australiako edo zeelanda berriko lurralde britainiarrak bezala.

-beste batzuetan metropoliaren legeak eta erakunde berberak ezarri ziren, baina bakarrik kolonoei, bertakoei diskriminatuz, aljeriako kolonia frantsesan gertatu zen bezala.

-sarritan, arrazakerian oinarritutako diskriminazio soziopolitiko hauekdeskolonizazioa eta gero mantendu ziren (sudáfrica –apartheid-, rhodesia/zimbabwe –ian smith-)

3) explotaziorako koloniak: metropoliak kolonia hauei esplotazio ekonomiko maximoa bilatzen zieten, dominazioan eta indarran oinarritutako okupazio militarren politika baten bidez.

metropoliko biztanleriaren gutxieneko presentzia:

- "ordena mantentzeko" militarrek

- gobernuaren funtzionarioak lurraldearen ustiapena kudeatzeko

lurralde indigenei kendu eta ustiatzen ziren, bertakoak esklabu gisa erabiliz. adibide garbiena belgikako kongoa da

ustiapena, ardura zibilizatzailek gabe.

➤ kolonialismo europarren asiako alternativa: japonia

• europaren kontrako lorpenak:1905ko gerra (errusia-japonia),ozeano bareko alemaniako lurraldeak, lehenengo gerra mundiala eta gero. bigarren mundu gerrako testuinguruan burututako espantasionismoa laburra, baina zabala.

•japonia: inspirazio iturria asiako eliteentzat, eta asiako deskolonizazioaren motorra →“europa ez da garaiezina”

● ideologia politiko berriak

bigarren iraultza industrialak burgesiaren gorakada soziala, politikoa eta ekonomikoa suposatu zuen →mundu kapitalistaren “gidari” berriak. baina baita ere hirietako proletalگو industrialaren handitze numeriko erraldoi bat ere ekarri zuen. eskubiderik gabeko langileria (lan harremanetako legedirik ez) →estatuek, “laissez faire” politika defendatzen dute (ez dute “gai soziala” kudeatzen, ez dira “gai sozialean” sartzen) →haurren lanaren kontrolik ez, soldata minimorik ez, gehienezko lanordurik ez...

→ sendotzen ari den sistema kapitalistaren aurrean, eta proletalگو industrialaren egoeran bere arreta jarritz, eredu politiko berriak sortzen dira, kapitalismoaren alternatiba politiko, sozial eta ekonomiko bat proposatuz →lan munduaren kudeaketa alternatibo bat

→ proletario kontzeptuaren jatorria: erromatar errepublika: erroldak →hiritarren eta euren ondasunen erregistroa, bere estatus politikotik ondorioztatzen zen →ondasunik

gabeko pertsonen kasutan (edo errepublikarako baliorik gabeko jabetzak zituztenak) seme-alabak erregistratzen ziren hauen orde. proletario izena, beraz, "proletarius" hitzetik dator, "seme-alabak ekoizten dituen" edo "seme-alabak zaintzen dituen" esan nahi duena, erromatar gizarteari egiten zitzaion ekarpen bakarra, ondoren armadako soldadu izan zitezkeen seme-alabak ekoiztea baitzen

xix. mendean, sozialismoak hau termino birformulatu zuen: soldatapeko langile modernoak, ekoizpen-bide propiorik gabe, beren lan-indarra saltzera behartuta daudenak, iraun ahal izateko. ("iraultza industrialaren motorra")

Marxismoak eta anarkismoak eragina dute langileen ekintza politikoan Langileen ekintza politiko hau prozesu motel batean kokatzen da,> Klase-kontzientziamendearen lehen herenetik. sormenaren prozesua > "Klase-interes" nazioarteko erakundeak:
*Lehenengo Internazionala
*Sindikalismo katolikoa > Elizaren doktrina sozialaren sormena, XIX. mendearen bigarren erdian "marxismoaren mehatxuari" erantzuna (jabetza pribatua, arriskuan)

➤ marxismoa(edo sozialismo zientifikoa)

➔ zer proposatzen du?:

*programa politiko bat.

*errealitatea aztertzeko metodo bat →historiaren interpretazio berri bat →eta, hortik abiatuta, aldaketa erradikal baten beharra:

lana, eta enplegatzaileen eta enplegatuen arteko harremanak, munduko historiaren ardatz nagusiak dira. erlazio horiek faseetan eta ekoizpen-moduetan gertatzen diren aldaketak zehazten dituzte. dualtasun horretatik sortzen da klase-borroka →giza ekintzaren motorra & gizateriaren historiako aldaketa garrantzitsuen motorra. ekoizpen kapitalistak eta industrializazioak gatazkan dauden bi klase mota berri sortu dituzte: burgesia eta proletalgora.

proletalgoak iraultza baten buru izan behar du. gizartearen erabateko eraldaketa bultzateko →klase-borrokarekin bukatzeko eta mundua ulertzeko eta kudeatzeko eredu berri bat sortzeko

→ nola gauzatu proletarioaren iraultza

- kapitalismoaren oinarriak ahulduz eta langilearen posizioa indartuz.
- langileen borroka borroka politikoa da, eta langileen alderdi politikoek zuzenduta

alderdi politiko sozialisten fundazioa europar, XIX. mendeko 70eko hamarkadatik (frantzia: 1880; espainia, 1879 – pablo iglesias-) // "bide politikoaren" onarpena, aldaketa/iraultza bideratzeko

➤ anarkismoa

→ oinarri ideologikoak:

* autoritatearen ideia baztertua eta jabetza pribatua eta estatua ukatzea "autoritate mota orok gizabanakoaren askatasuna ezabatzen du" (bakunin).

aldaketa soziala →espontaneo, zuzena, eta ekintza masiboetan oinarrituta, alderdi politikoaren bitartekaritza gabe .

- marxistekin liskarrak (XIX. mendeko 70. hamarkadatik aurrera) →bide politikoaren zilegitasuna ukatzen dute.

- barne-banaketak:

1) proudhon (1809-65) proudhonen ideietan inspiratutako anarkistak: indarkeriarik gabeko anarkismoa elkartze mutualistan eta kooperatibismoan oinarritua.

2) bakunin (1814-76), malatesta (1853-1932) kapitalismoaren erabateko suntsipena defendatzen zuten gizarte berri bat sortzeko. horretarako, langileen ekintza zuzena beharrezkoa zen, zapalduetako sektore guztiekin batera, greben, boikoten, atentatuen, sabotajeen eta abarren bidez →indarkeriaren erabileraren legitimazioa, aldaketarako bide gisa.

bigarren blokea (xx. mendeko gertakizun eta prozesu nagusiak, bere testuinguruan)

lehen mundu gerra

1.gerrako aurrekariak eta gerraren elementu suntsitzaileak

➤ epe luzeko faktoreak:

* aliantza militarrek: 1871n alemaniaren bateratzea gertatu zen 1871 → europako oreka geopolitikoaren aldaketa (gerra frantziar-prusiarra → alsazia eta lorena, alemania "berrira").

bismarckek, aliantza militarrek sortzeko prozesu bat hasten du, bere posizioa sendotzeko europan → aliantza hirukoitza (1882) – austro-hungariako inperioa, italia.

1890ean frantziak, alemaniar espantsionismoak bere interesak mehatxatuko zituen beldurrez, aliantza militar bat bultzatu zuen britainiar inperioarekin eta tsar errusiarekin.

horrela, xx. mendearen hasieran, aliantza-politika honek bitan banatutakomeuropa aurkitu genuen:

alde batetik: frantzia, britania handia eta errusia. eta aliantza hirukoitza, bestetik (alemania, austria-hungaria eta italia) →

gerra hasi baino lehentxeago, italiak bandoz aldatuko du (jarrera anbigua, oportunistoa-espantsionismoa), eta beste herrialde batzuk eta inperioak ere sartuko dira (serbia, bulgaria, otomandar inperioa).

➔ otomandar inperioaren gainbehera balkanetan:

xix. mende osoan zehar iraun zuen → nazionalitate eta erlijio ugari, nazionalismoaren gorakadan bere independentziaren aldeko borrokarako motibazio bat ikusi zutenak. aldi berean, austrohungariar eta errusiar inperioek, balkanetan hedapen-eremu erakargarriak ikusten zuten → balkaniar gerrak (1912-13)

*tentsio kolonialak afrikan: berlingo konferentziak afrikako potentzia kolonialentzako hedapen-eremuak ezarrituen, baina ez muga zehatzik → proiektuen arteko gatazkak

potentzia bakoitzaren kolonialak: frantzia eta ingalaterra artean (fashoda, 1898). frantzia eta ingalaterren artean alde batetik, eta alemaniaren artean bestetik (agertokia: maroko)

➤ nazionalitateen auzia austro-hungariako inperioan:

- 1867. urtera arte, austro-hungariako inperioa inperio plurinazional bat bezala eratua zegoen, enperadorean bere elementu biltzaile nagusia zuena (antzekotasunak kontestu pluri-etniko baten batzeari dagokionez: josip brozen jugoslavia – tito-). hungariako burgesia boteretsuaren presioari esker, 1867an hungariak eta austriak (habsburgotarren monarkia) "augeleich" a (konpromisoa) sinatu zuten. inperio "bizefalo" baten sorrera → bi parlamentu, bi monarkia

inperioaren kudeaketa egiteko 2 → irizpide etniko-linguistikoetan oinarritutako botere politikoaren aldaketa honen onarpenak inperioko beste nazionalitate batzuen aldarrikapenei hegoak eman zizkien mugimendu independentisten sorrera (nazionalismoaren gorakadaren testuingurua)

beste potentzia batzuen babesa, hauek austro-hungariar inperioa ahuldu nahi zutelarik zonaldean presentzia irabazteko.

- epe ertaineko faktoreak

*marokoko krisiak: marokoko bigarren krisia (agadirko krisia)

1911: marokoko sultanak kolonialismoaren aurkako matxinada bultzatu zuen lurralde osoan (yihad) → frantziak eta espainiak tropak bidali zituzten altxamendua itzaltzen saiatzeko → alemaniak, inguruko ezegonkortasunaren aurrean bere interes komertzialak defendatzeko argudioarekin, sms panther kanoi-ontzia agadirko portura (portu estrategikoa) bidali zuen, eta inguruan portu bat eraikitzeke eskubidea aldarrikatu zuen, "eskualdeko egonkortasunari laguntzeko" → tentsioa.

alemaniaren eta frantziaren arteko negoziazioetan, berriz ere agerian geratzen da eremu horretan alemaniaren lurralde-asmoen aurkako anglo-frantziar aliantza. alemaniak agadir-en zeukan aldarrikapenak bertan behera utzi zituen, baina trukean, kamerungo bere koloniaren mugak zabaldu zituen (fezeko ituna).

*bosnia-herzegovinako krisia: (testuingurua: otomandar inperioaren gainbehera) 1878tik (berlingo kongresua) bulgaria, serbia, errumania eta montenegro, oro har, errusiarekin harremanak zituzten lurralde independenteak ziren (faktore erlijiosoak: ortodoxoak)

1908an, austro-hungariako inperioak bosnia-herzegovina (1878tik okupatua) eta novi pazar (serbia eta montenegro arteko gune estrategikoa) bereganatu zituen. anexioak, alde bakarrekoak, ez zuen nazioarteko arbuiorik eragin, ezta otomandar inperioaren erantzun militarrik ere.

baina, balkanetan bi bloke kontrajarrien esistentzia finkatu zuen, nekez baretuko zirenak: errusia eta bere aliatuak, batetik; eta austro-hungariar inperioa, bestetik.

*italia eta otomandar inperioaren arteko guerra, libian (1911)

- italia, 1911: herrialde "berria" → nazionalismoaren gorakada → aldarrikapen kolonialen gorakada → "afrikaren banaketan" parte hartzeko borondatea. aduako borrokan jasotako porrota, abisiniaren aurka (1896) → guerra kolonial berrien premia bultzatu zuen → zauritutako harrotasun nazionala sendatzeko → italiak bere "eragin-eremuan" (libia – zirenaika & tripolitana) "etsai ahul" baten kontrako eta justifikaziorik gabeko gerra bat hasi zuen → gainerako potentzia kolonialen onarpenik gabe → eragina blokeen etorkizuneko konfigurazioan.

gerra garesti, luze eta odoltsu baten ondoren, italiak otomandar inperioari konkistatu zion egungo libiako lurraldeak, eta dodekanesosko uharteen kontrola bereganatu zuen.

- gerra hau eremu belikoan aplikatutako aurrerapen tekniko batzuen entsegu-lurraldea izan zen: hegazkinak → aire-erasoak –bonbak –

- edonola ere, italiak lurraldeko control osoa izatea asko kostatu zitazioen (kostaldea, menpean; barneko desertua, “veste mundo bat” mehatxatu egin zen. otomandar emperadoreak 1915ean egin zuen jihad-erako deia, italiarren kontrako erresistentzia areagotuz (lehen mundu gerraren testuingurua)

balkanetako gerrak (1912-1913) (aurrekariak: berlingo kongresua → 1878ko Errusia eta Otomandar Inperioen arteko gerraren ondoren → balkanetako nazio berrien

agerpena → Errusiak eskualdean bere posizioa indartzea eta Otomandar Inperioaren posizioa ahultzea → aliantza berriak + asmo espansionista berriak ⇒ hedapenerako eszenario potentzial berria.

- balkanetako lehen gerra: 1912an "nazio berri" batzuk (Bulgaria, Grezia, Montenegro eta Serbia) balkanetako liga sortzeko elkartu ziren → Errusiaren babesa → Otomandar Inperioari gerra deklarazioa fronte ezberdinetatik koordinatutako eraso baten bidez, ligak garaipen oso bat lortu zuen oso ahulduta zegoen Otomandar Inperioaren aurrean (italiar- turkiar gerra) → porrotak Otomandar Inperioari europar geratzen zitzaizkion lurralde guztiak galtzea ekarri zuen (Istanbul eta inguruko eremua izan ezik) → baina herrialde garaileen desadostasunek, konkistatutako lurraldeak banatzerakoan, bigarren gerra balkaniko bat eragin zuten.
- bigarren gerra balkanikoa: lehen gerra amaitu ondoren; Bulgaria → lehen gerrako garaipen handietako batzuen egilea → harrotasun nazionalistaren gorakada → lehen gerrako mugez haraindiko asmo espansionistak →
greziaren aurkako asmoak: Egeoren gaineko kontrola zabaltzeko nahia
serbiarekiko asmoak: egungo ekialdeko mazedonian asmo espansionistak (Mazedonia, “identitate anbigua”)
aldi berean, hainbat nazio (Serbia, Montenegro, Grezia) Otomandar Inperioari europar geratu zitzaionaren hondarrak bereganatzea zuten helburu (egungo albania zati bat, Otomandar tropen babeslekua lehen gerra balkanikoa amaitu ondoren).

balkanetako lehen gerraren osteko akordioetan alde guztientzako akordio egoki batera iristeko ezintasunaren aurrean, bulgariak, bere garaipenek adoretuta eta oraindik tropak mobilizatuta zeuzkala, mendebalderantz eraso zuen Grezia eta Serbiaren aurka → serbiak eta greziak eraso atzera bota zuten, eta kontraeraso zuten. Bulgariaren ahultasun-egoera ikusita, Errumaniak eta Otomandar Inperioak eraso egin zuten (lurralde "merkeak" lortzeko borondatea aurkakotasunik gabe aurrera egitea –). Aldi berean, bulgariak Errusiaren laguntza jasotzea espero zuen, baina hau gatazkatik kanpo mantendu zen. Bigarren gerra honek oso denbora gutxi iraun zuen -bi hilabete-, eta Bulgariaren porrotarekin amaitu zen (Bukarest-eko ituna).

→ ondorioak:

1)geografikoak: bulgariako mugak nabarmen murriztu ziren. garaile nagusiak, lortutako lurraldeak kontuan hartuta: serbia eta grezia. nazio "oportunistak" (errumania eta inp. otomandarra): lurralde batzuk ere lortu zituzten → bereziki garrantzitsuak otomandar kasurako, lurraldeak galdu zituztena (kreta), baina bosforoko eta dardaneloseko itsasartearen kontrola bermatu zuena (mediterraneo eta itsaso beltzaren arteko lotura) herrialde berri bat sortu zen (albania) oreka geostrategikoari eusteko eta inguruko herrialdeen (grezia, serbia, montenegro, italia) espansionismoa baretzen saiatzeko.

2)geopolitikoak: serbia zonaldeko potentzia nagusia bilakatu zen → bulgariaren eta errusiaren arteko aliantza hautsi egin zen, errusiaren eta serbiaren arteko aliantza indartu zen bitartean → errusia, serbiaren "babesle nagusia", eremu honetan → serbiaren interesen defendatzaile, austro-hungariar inperioarekin gatazkarik izanez gero (bosnian eta austrohungariar inperioaren barruko balkanetako beste gune nazional batzuetan jarritako interesarekin)

3)balkanetako aliantzen egoera berria → aliantzak berronkatzea europan → europako potentzia guztiek balkanetako egoera ezegonkor eta leherkorrean jartzen dute arreta (inperio tradizionalen gainbehera, herrialde berrien sorrera eta nazionalismoen gorakada, gerrak, mugen aldaketak, eskualdeen etengabeko tentsioak).

- epe laburreko faktoreak

1914ko ekainaren 28an, sarajevon, gavrilo princip anarkista serbiarrak (nazionalista serbo-bosniarra, "esku beltza" – crna ruka taldea-) frantsisko fernando, hungariar inperioaren tronuaren oinordekoa eta bere emaztea hil zituen atentatu batean

→ serbiaren usteko laguntzarekin.aurrekoaren ondorioz, uztailearen 28an austria-hungariak serbiari gerra deklaratu zuen → aliantzen jokoaren abian jarri zen → alemaniak austria-hungariarekin zuen aliantza berretsi zuen, eta uztailearen 28an serbiari gerra deklaratu zion eta serbia inbaditu zuen → errusiak serbiarekin zuen aliantza berretsiz erreazionatu zuen, eta serbiara tropak bidali zituen → alemania errusiarekin negoziatzen saiatu zen bien arteko akordio baketsu batera iristeko, baina errusiak ezetz esan zuen → abuztuaren 1ean alemaniak gerra .deklaratu zion errusiari.

errusia eta frantzia aliatuak ziren → alemaniak gerra deklaratu zion frantziari abuztuaren 3an → alemaniak belgika inbaditu zuen abuztuaren 4an → britainia handiak gerra deklaratu zion alemaniari.

2.gatazka

- mugimenduen lehenengo fasea:gerraren hasieran, potentzia guztiak uste zuten guerra motza izango zela → nazionalismoa → euforia abertzalea.

Mendebaldeko frontea	Ekialdeko frontea	Asia
<p>* SCHLIEFFEN PLANA: Frantzia inbaditzeko plan alemaniarra: hasieran neutrala zen Belgikatik erasotu ></p> <p>> Alemaniaren eraso potente baten ostean, Frantziak eraso gelditu (Marne-ko bataila, 1914ko azaroan –Britainiarren aire-erasoen laguntza-),</p> <p>>Frontearen egonkortzea> LUBAKI GERRA</p>	<p>*Errusiako armada Alemaniako lurraldean sartu, baina Alemaniak berehala eraso gelditu (Tannenberg-ko bataila, 1914ko abuztuan)</p> <p>*Errusiako armadak Austria-Hungariarren mugak zeharkatu (Polonia)</p> <p>*Austro-Hungariako inperioak Serbia erasotu > porrota > Garaipen moral handia Serbiarentzat ></p> <p>> Frontearen egonkortzea> LUBAKI GERRA</p>	<p>* Japonia abuztuaren 20ean sartu zen gerran Britainia Handiak animatua eta bere interesak defendatzeko Ozeano Barean, Alemaniaren aurka > Alemaniaren aurkako gerra azkarra > Tsingtaoren konkista (Alemaniako portua egungo Txinaren lurraldean)</p> <p>* Otomandar Inperioak eta Alemaniak aliantza bat sinatu zuten 1914ko abuztuan > Otomandar Inperioa gerran sartu zen azaroan</p>

- 1914: asiako eszenarioa (ozeano barea): entente hirukoitzak ez zuen asia alemaniarentzat operazio militarren base izatea nahi → alemaniak tsingtao portua kontrolatzen du 1898tik (txinako kontzesioa).japonia (estatu modernoa eta europako potentzien mailan militarizatua) alemaniaren aurkako gerran sartu → japoniak tsingtao erasotu eta konkistatu → alemaniak bere base militar nagusia galdu zuen asian → bere indarraren eta bere presentziaren desagertzea asian.
- posizio edo lubaki gerra (1915-1916):nazioen indar industrial eta militarren ondorioz: inoiz ez bezalako suntsipen-ahalmena ,etsaia europako fronte handietan behin betiko garaitzeko ezintasuna
- testuingurua: arma berriak(granadak, su-jaurtigailuak, tankeak, gas-a, airez jaurtitako bonbak... guerra “tradizional” batetik, eredu berri batera)
- gerra masiboa:“tresna mobilizatzaile” berriak: nazionalismoaren mobilizazio ahalmena, propaganda eta komunikabideen garapena → herritarrak gerran inplikatzeko gaitasun handiagoa, ikuspuntu praktikotik (ekoizpenean inplikatzeta) eta emozionalatik → gerra luzatu ahala gerrara moldatutako ekonomia nazionalak barne erresistentziak, sortuko dute (errazionamenduak, gosea...).
- europako fronteetan (batez ere mendebaldekoan): parekotasun taktiko eta militar handia → 2 urte baino gehiago lubaki edo posizio guerra batean murgilduta ehundaka kilometroko lubakiak → sufrimendu handia milioika soldatuentzat.

Lubaki guerra (1915-16)

Mendebaldeko frontea	Ekialdeko frontea	Beste fronteak
<p>*Italia gerran sartzen da Entente hirukoitzarekin (Londreseko Itun sekretua, 1915) > Fronte berri bat (Alpeetan -Italia Vs Austro-Hungaria-)</p> <p>LURREKO GERRA:</p> <p>* Lubaki guerra: aurrera egiteko eta frontea apurtzeko saiakera bakoitzak > milaka hildakoen sarraskia dakar, behin betikoko aldaketarik gabe:</p> <p>-Verdun-go bataila 1916 (Alemaniako erasoak): 360.000 hildako inguru, eta garaile argirik ez ></p> <p>-Somme (Kontraeraso franko-britaniarra): 443.000 hildako inguru, eta garaile argirik ez.</p> <p>* 1915ko apirilaren Alemaniarrak gas toxikoa erabili zuten lehenengo aldiz (Yprés, Belgika)</p> <p>ITSASOKO GERRA:</p> <p>*Britaniarrek, bere ontzi-ahalmena baliatuz, mar Baltikoan itsas-blokeo bat burutu zuten > Jutlandiako bataila (1916) > Britainia Handiaren garaipen moralak > Alemania porrot hau jaso eta gero, itsaspeko gerran zentratuko da ></p> <p>> Urte bat geroago, itsaspeko Alemaniarrak "Lusitania" EEBBko trasatlantiko erasotu omen zuten, hondoratuz ></p> <p>>EEBBk gerran sartzeko argudioa/aitzakia (1917)</p>	<p>* Errusiaren erasoak eta gero, Alemaniaren eta Austro-Hungariaren erantzuna:</p> <p>*Alemania: "Polonia Errusiarra" eta Lituania okupatu.</p> <p>*Austro-Hungaria: Serbian kontraerasoak, eta Galitzia berreskuratu (bi imperioen arteko "muga tradizionala")</p> <p>TESTUINGURU HONETAN:</p> <p>*Bulgaria gerran sartu zen, Alemania eta Austro-Hungariarekin (1915)</p> <p>*Errumania, lurraldeen promesak jaso eta gero (Transilvania) Aliantza Hirukoitzarekin (1916)</p>	<p>*Otomandarrak Errusiarrei lurraldean konkistatu, Kaukasoko zonaldean (Armenia, Kars)</p> <p>* Britaniarrek Otomandarrei eraso zuten, Egiptotik > Palestinan sartzeko ></p> <p>*Ekialdeko mediterranean: Britaniarrek Bosforoko itsartateko kontrola lortzen saiatuko ziren, Otomandarren kontrako itsas-bataila (Gallipolli) Otomandarren garaipena > "Turkiar" harrotasun sentimendu berri baten oinarria ("Ataturk", "Gazte Turkiarrak")</p>

- "bukaeraren hasiera": 1917

➤ faktore erabakigarriak:

- sobietar iraultza → Errusia, gerratik irten → beldur berri bat hedatzen da, gerran dauden bi aldeetan → komunismoaren hedapenaren beldurra europan (eta ez europan bakarrik)
- alpeetako frontean, inperio austro-hungariarra Italia menderatu (caporetto bataila) → fronte honen itxiera
- Errusiako irteera → borrokaren bukaera ekialdeko frontean → Brest-Litovseko ituna (1918) → ekialdeko europako mapan aldaketa garrantzitsuak
- grezia gerran sartu → britaniarrei ekialde ertainan laguntza, otomandarren aurka → Bagdad, Jerusalem

- gerraren bukaera

Mendebaldeko frontea	Ekialdeko frontea	Beste fronteak
<p>* Wilson-en diskurtsoa, herrien autodeterminazio eskubideari buruz (urtarrila)</p> <p>*Alemaniaren eraso berriak (martxoak) > Frantzia eta Britainia Handiko kontraerasoak, EEBBeko laguntzarekin</p> <p>*Inperio Austro-Hungariarrak armistizioa sinatu (azaroak) ></p> <p>*Barne krisi politikoa Alemanian > Kaiserrak abdikatu eta Holandan erbesteratu > Errepublika (Weimar) > Alemaniak armistizioa sinatu (azaroak)</p>	<p>*Brest-Litovsk-eko ituna (martxoak)</p> <p>* Bulgaria, Grezietatik eraso Aliatu bat jaso eta gero, armistizioa sinatu zuen (iraila)</p>	<p>* Otomandarrak ezin izango dute Britaniarren aurreratzeak gelditu, Ekialde Ertainan</p> <p>></p> <p>Britaniarrek Anatolian sartzeko mehatxua ikusita, armistizioa sinatu zuten (urria -Mudros-)</p>

3.gerraren dimentsio politikoa eta soziala

- alemania eta versalles-eko ituna:
 - lurralde-“zigorrek”: behin betikoak:(alemaniaren inperio koloniala desegin zen + bere europako hedapenaren murrizketa handia;frantzia, danimarka, belgika, polonia+ austriarekin herrialde bakarra osatzeko debeku esplizitua) iragankorrak (sarreko konkaren kontrolaren trasferentzia, frantziara, bere ustiapen ekonomikorako)
 - ”zigor” militar eta ekonomikoak: zerga ikaragarri baten inposaketa (urtean 226.000 milioi marko → gerraoste gogor batean, nazioaren ekonomia suspertzeko oztupoa → etorkizunean gertatuko diren gatazken arrazoiak. renania (alemania eta belgika, holanda eta frantziaren arteko mugako zonalde luzea –alsazia eta lorena, barne-) umiliazio gisa aurkeztuta alemanian → gatazken sorrera.
- inperio austro-hungariarra desegitea:

* estatu berrien sorrera: austria, hungaria, txekoslovakia, yugoslavia

* lurralde batzuk edo gerra baino lehen esistitzen ziren estatuetera pasatu ziren, edo gerraosteko testuinguruan sortutako “estatu berrietara”: (italia –trentino, sudtirol-, errumania –transilvania-, polonia – galizia-)

*zonalde honetako muga berriak europako mapa eraldatu zuten. eta gatazketarako testuinguru aproposak sorrarazi zuten → etnikoki hungariarra zen populazio asko -3 milioi-, hungariako muga berrietatik at (errumania –transilvania-, eslovakia) → oraindik gaur egun, lurraldeen arteko tentsioen sorrera (errumania / hungaria).

- otomandar inperioa

desegin zen, gaur egungo turkiaren oinarriak sortuz:

bi fase: sèvres-eko akordioa (1920): anatoliaren zatiketaren proiektua, eta gerra irabazi zuten potentzien artean banaketa (italia, grezia, frantzia...) → grezia: nahi espantsionista eta gerraosteko euforia nazionalista → megali idea “kontakizun nazionalista” (irredentismo greziarra) → greziarrak: mundu bizantziarraren oinordekoak → mendebaldeko anatolia konkistatzen saiatu ziren, istanbulen hiriburua izango lukeen “grezia handi” bat sortzeko → gerra greko-turkiarra (1919-1922) turkia, garaile.

turkia berriarentzat, garaipen moral garrantzitsu bat (herrialde berri bat → greziaren kontrako independentziarako gerra bat bezala ulertu zen → lidertza politiko eta militar berri baten testuinguruan nazionalismo turkiar berriaren oinarri sendoa. greziarentzat, porrota hondamendi nazional bat bezala ikusi zen → grezia eta turkiaren “tentsio historikoak” sendotuko dira, xx. mendean zehar agertzen jarraituko direnak (zipre)

gerra honen ondorioak sèvres-eko akordioa desegitera bultzatu zuten, lausanako akordiarekin ordezkaturik (1923) → gaur egungo turkiaren gutxigorabeherako mugak italiarentzat,anatolian zeukaten nahi espantsionisten porrota → mussolinirentzat, argudioak.

- errusia

sobietar iraultzaren hasierak errusia gerratik atera zuen. lenin armada behar zuen (guerra zibila) → horregatik, errusiarentzat bakea geografikoki garestia izan zen brest-litovsk: → lurralde asko galdulaster berreskuratuko diren lurraldeak:

- 1921-22
- 1940

- dimentsio ondorioak

- milioika desplazatu, edo arrazoi etnikoengatik (“nazio bat-etnia bat” ideia zonalde berrietatik hedatzen da, errealitatea soziala eta etnikoa askoz konplexua den arren), edo gerraosteko errepresalien beldurreratik (alemaniar komunitateak frantzian edo polonian, hungariarrak errumanian)
- gerraren bukaera hildako gehiago ekarri zituen → turkiaren mendeku gosea, eta haien mugak finkatu eta haien populazioa etnikoki homegeneizatzeko nahia → armeniako genozidioa -1915-1923- (oraindik gaur egun turkiak guztiz onartzen ez duena → 1’5 milioi hildako inguru.
- gerrak emakumeen gaitasuna lan industrialetan aritzeko ikusgai egin zuen → “breadwinner family” familia eredua kolokan jarritz → emakumeentzat, eskubide politiko berrien hedapena → “gerraren ohiz- kanpoko testuinguruan” aberriaren ekonomia eusteko “ohiz-kanpoko sari gisa”
- lan industrialaren sarrera hiritartasunaren harira beste hausnarketa batzuk bultzatu zituen → aldarrikapen politikoak → “benetako” sufragio unibertsalaren hedapena (holanda, errusia, alemania, britania handia - 1918-, aebk -1920-)
- gerraren garaile nagusiak (frantzia eta britania handia) bake itunen epaile nagusiak izan ziren (itun horiek haien interesera egokituz): alemaniar inposatutako zigorrak krisi ekonomiko larri bat sortu zuten herrialde horretan, desengorkortasun eta tentsio politikoetarako edukiontzi arriskutsua sortuz. beste herrialde batzuk, bestalde, ez zuten bere nahi espansionistak batera asetu → (italia, turkia eta adriatikoa)

bi kasutan hauetan (beste europako herrialde askotan gertatuko den bezala), frustrazio hau eta kapitalismoaren lehenengo krisia (1929ko krak-a) argudio politiko gisa erabiliko dute gerraosteko politikari batzuk, “etsai berrien” diskurtso totalitario eta antidemokratiko bat hedatuz.

sobietar batasuna, bigarren mundu gerrara arte

1.sobietar batasunerako bidea

- alderdi politikoak debekatuak egon arren, intelektualen elite batzuk tsarismo absolutistaren aurka antolatzen hasi ziren:

*mugimendu anarkista sendoak (1870)

- 1898: errusiako langileen alderdia (marxista). 1903an bi fakzio banatu ziren alderdi honetan:

- mentxebikeak: iraultza burgesaren aldekoak, iraultza sozialistaren aurretik.
- boltxebikeak: proletalgoaren diktaduraren aldekoak.

- 1917ko sobietar iraultzaren aurretik, beste iraultza bat egon zen 1905. urtean.

*testuingurua:

- 1904. urtean krisi ekonomikoa (gosea, heriotza handia)
- nekazaritzan erreforma baten saiakera → hutsegitea.
- 1905. urtean guerra japoniarekin → porrota → lurraldeak galdu → tsarraren onarpen sozialaren aren beherakada, gatazka sozialak
- 1905eko urtarrilean 200.000 langile baino gehiago manifestatu ziren neguko jauregian (tsarraren bizitokia), langile industrialentzako hobekuntzak eskatuz → tsarren guardiak manifestazioaren jontza tiro egin → (200 hildako eta 800 zauritu baino gehiago → igande odoltsua → iraultzaren hasiera.

- krisia eta tsarraren kontrako iritzien gorakada mugimendu iraultzaileak indartu zituen. 1905. urtean:

- boltxebikeak sóviet-a sortu zuten (langileen asanblada handiak. errusiako hiri garrantzitsu batzuen kontrola lortuko dute – en san petersburgo, trotski-)
- desadostasuna armadan ere agertu zen → sektore batzuk tsarraren autoritatea zalantzan jartzen hasi ziren → matxinadak → potemkin gerraontziko errebolta.
- egoera ikusiz, tsarrak erreforma batzuk iragarri zituen (urriko manifestoa) giza tentsioak zertxobait lasaituz:

a) eskubide zibilak (adierazpen askatasuna, askatasun erlijiosoa)

b) sistema politiko berri baten sorrera (parlamentua –duma-, gizonezkoen sufragio unibertsalaren bidez hautatutakoa)

c) nekazaritzan erreforma baten proiektua

- baina agindutako aldaketak ez ziren burutu:

- nekazaritzako erreforma partzialki burutu bazen ere, laboratzeko gai ziren lurren erdia baino gehiago esku gutxietan jarraitzen zuten (tsarra, eliza, nobleak 150 milio hektarearen jabe ziren)
- eskubide berriak bai, baina errepresio politikoa soviet-en kontra oso handia izan zen → preso politikoak, deportazioak siberiara (trotski)
- egoera okerragotu zen, 1. mgren hasierarekin

- errusiaren porrotak 1.mgan hildako askorekin eta lurraldeen galtzarekin (polonia, lituania) zailtazun ekonomikoak eta ezinegon sozial larriak sorrarazi zituen.

- 1917, otsailak 23: greba orokorra san petersburgon. greba zapaltzera bidalitako tropak manifestazioarekin batu egin ziren

- iraultzaileak san petersburgoko soviet-a berriz antolatu zuten
- tsarrak laguntzarik gabe geratu zen, eta abdikatu zuen
- behin-behineko gobernuak (kerenski, aristokrazia) gerrarekin jarraitzea, eta nekazaritzan erreforma atzeratzea erabaki zuen
- krisi berri bat → boltxebikeak, lenin-en bidez, “apirileko tesiak” aurkezten dute:

a) gerrari uko

b) behin-behineko gobernuarekin hautsi (botere guztia soviet-entzako)

c) aristokraziari eta elizari lurren jabetza kendu.

- urriaren 24an boltxebikeak, armadako sektore batzuen laguntzarekin neguko jauregia bereganatu uten → behin-behineko gobernuaren atxiloketa →
- lenin eta trotski gobernu berri bat eratu zuten.
- errusiak 1. mundu gerratik irten eta gero (brest-litovsk-eko ituna, 1918), gerra zibil bat hasi zen
- armada gorria (boltxebikeek, trotskyk gidatuak) eta armada zuria (tsarismoaren aldeko tropak, kanpoko laguntzarekin –britaniarrak, frantsesak eta japoniarrak “kontagio iraultzaileari” beldurra).
- gerra 1921ean bukatuko da, boltxebikeen garaipenarekin

- sobietar batasunaren hasiera

leninek sobietar batasunaren lehenengo pausuak gidatuko ditu bere heriotza ailegatu arte (1924). bere ordezkaria, barne gatazka ugari eta gero, stalin izan zen (1924-1952).

2.lana eta ekonomia

- nekazaritzako kolektibizazioa

a) 1917 eta 1918 urteen artean, talde boltxebikeak lur batzuk okupatu zuten, nekazari pobreei lurren jabetza emanez → lurren jabe txikiak ziren nekazari ugari sortu → kulak-ak.

b) 1918. urtean, eta kontrolatzen zuen lurraldeetan, lenin-ek lurren jabetza jabe handienei kentzen hasi zen masiboki →

- lurren nazionalizazioa (lurra estatuarentzat) →
- estatuak nekazariari lur horiek lantzeko eskubidea emango die →
- lur horien esplotazioa bi sistema desberdinen bidez antolatuko da: koljós-ak eta sovjós-ak.

- koljós (landetxe kolektiboak):
 - hedadura handiko lursailak ziren eta nekazariak lantzen zituzten → antolakuntza: nekazal kooperatibak, estatuarekin lotutak →
 - estatuak: a) lur gehienaren jabea zen b) luraren esplotazio sistema erabakitzen zuen, eta kooperatibei makineria modernoa ematen zien, produkzioa areagotzeko eta c) koljóniki-en (nekazarien) lanagatik ordaintzen zuen, bi modu desberdinez:
 - koljós-aren produkzioaren zati txiki bat emanez (gauzak –en especie-)
 - soldata batekin, lan orduen eta produktibitatearen arabera
 - nekazarien eskubideak:
 - ekoizpen ondasunen jabe izatea (nekazaritzako tresnak)
 - lurzain bat (0'40 hektarea, gehienez), nahi bezala esplotatzeko (lur esleipena), abeltzaintza txikia banakako erabilerako, koljós-aren espazioan zegoen etxeetan bizitzeko eskubidea (esleipena)
 - nekazarien beharrak:
 - estatuak erabakitzen zuen ekoizpen kuota bat estatuari eman (tentsioak aparte uneetan -2. mundu gerra).
 - landetxean lan egin, estatuak ezartzen zuen produkzio sistema jarraituz eta estatuak eskatzen zuen produktuak produzituz.

- sovjós-ak (landetxe sobietarrak)
 - ez zeuden kooperatiboki antolatutak → landetxearen kudeaketaren arlo guztiak estatuak kontrolatzen zituen.
 - nekazariak lurra lantzen zuten soldata baten truke, besterik gabe.
 - * nekazariak ez zuten:
 - lur esleitutak, bere kabuz lantzeko, eskubiderik.
 - jabetza pribatuko nekazal tresnak izateko eskubiderik.
 - * produkzio modu hau kolonizazio berriko lurraldeetan nagusitu zen (siberania, ukraina). estatuak nahiago izan zuen sistema honek, nekazarien gaineko kontrol estuagoa izateko aukera ematen baitzuen.

- sobietar batasunaren 3 nekazal sistemen garapena (*kulak, koljós, sovjós*)
 - leninek eratu zuen sistemarekin, nekazaritzan kolektibizatu behar zen lur guztiaren %20a guztia izan behar.
 - baina gero stalin leninen proiektua aldatu zuen → ahalik eta lur gehien kolektibizatzen saiatuz → kolektibizazio totala → 1928a eta gero kulak-en lurra espropiatzen hasi zen → erresistentzia handiak, ukrainan → errepresioa (fusilamenduak, lan eremuetara deportatze masiboak) →
 - gatazkaz jositako lehen fase hau eta gero estatuak kolektibizazio gradualago bat egitea erabaki zuen estatuaren kontrako iraultzen arriskua sahiesteko → prozesu kolektibizatzaileak luzea izan zen, baina eraginkorra .

- sobietar propaganda

nekazaritza lanaren beharra defendatu zuen, eta sobietar nekazarien birtuteak eta garrantzia goraiatzeko zuen (elkarrekin lan egiteko beharra → lana, sobietar batasuna ahalmena handitzeko bidea).

*praktikan, sobietar batasunak landutako lur osotara hedatu zuen bere kontrola, eta zerga altuen bidez (produkzio kuotak) presio handia ezarri zuen nekazaritzan, modernizazio industrialak eta nekazal modernizazioa (makinak) garatzeko gai izateko →

➤ hasieran, industrializatzeko behar zen kapitalaren zati garrantzitsu bat nekazaritzaren produktuen esportazioetatik lortu zen → produkzio tasa oso altuak ezarri → nekazarien bizi baldintza oso gogorak, gosea → “sozialismoaren garapenerako egin beharreko sakrifizioak”.

➤ 1928 eta 1935 urteen artean nekazaritzak garapen industrialaren trantsizioa jasan zuen → oinarritzako produktuen murrizketak (ogia, azukrea)

➤ 1933an, uzta txar bat izan zen, sobietar batasunak ez zituen kuotak jaitsi → gosete larria, 3 eta 5 milioi arteko hildako, gehienak nekazal sektorean

3. sobietar plangintza industrialak: nep, eta bost urteko planak

- politika ekonomiko berria (nep. 1921-1928):

- gerra ekonomiatik (gerra zibila) sobietar ekonomiara ezarri zen trantsiziozko sistema bat izan zen. gerraosteko krisia (gosea) gainditu nahi zuen, eta bai nekazariak bai langile industrialak produkzioan inplikatu.

-nola?

* nekazaritzan: gerra fasean egiten ziren konkiskazioekin bukatu, eta horren ordean, zerga txikiak (uztaren %10a) biltzen hasi. zerga horiek ordaindu ostean, nekazariak gainontzeko uzta merkaturatzeko eskubidea zeukaten → kapitalismoaren ezaugarri batzuk ezarri modu behin-behinekoan, produktibitatea suspertzeko.

* industria: estatuak industria handiak kontrolatuko ditu (aberastasun industrial osoaren %90a), baina aldi berean industria txiki berrien sormena bultzatuko du, estatuaren kontrolpetik at, barne merkatu mugimenduak berpizteko.

• kanpoko inbertsioak jasotzea onartu zen behin-behinekoki, arlo industrial handiak indarberrezeko

➤ ondorioak

• nekazaritzan: lurralde berrien labakitzea → produkzioaren hazkundera → (landatutako eremua 40 milioi hektareatan handitu zen, 1922 eta 1927 urteen artean). nekazariak bere produktuak merkaturatzeko zeukaten askatasuna lan egiteko motibazioa areagotu egin zuen → nekazaritzan errendimendu handiagoak → gerra fasearen gose arazoaren bukaera.

• industrian: a) industria txikia eta ertainaren garapena (kontsumo ondasunen ekoizpena, nep-aren kapitalismo partzialak lagunduta. b) industria handiak hazten eta modernizatzen hasi ziren, atzerriko kapitalei, nekazaritzako kuotei eta estatuaren produkzio pizgarriei esker (produktibitatea altua soldata osagarriekin “saritu”).

- gizartean: sistema komunista eta kapitalistaren arteko hibrido honek “burgesia” txiki bat sortu zuen (nekazariak, industria txikien jabeak) → oposizioa, industria handiko langileetan eta sobietar alderdi komunistaren sektore batzutan (“marxismoaren ideiei traizioa”) →

- bost urteko planak

*1929tik aurrera stalin-ek nep-aren antolakuntzari uko egin zion, sobietar batasunaren behin betiko eredu industrialak ezarri: plangintza eta zentralizazioa.

*jarduera ekonomikoa bost urteko aldietan antolatuko zen. bost urteko fase bakoitzean, ingeniariak osatutako komisio bat (gosplan), burutu behar ziren gutxieneko objektibo ekonomikoak ezartzen zituen, eta helburu hauek lortzeko bidea → .

*plangintza estalinista honen helburuak:

- ekonomiaren arlo guztiak kontrolatu: nekazaritzan → kolektibizazioa ; eta industrian → errendimenduak industriaren modernizazioan eta hedapenari inbestitu.

- dependentzia teknologikoarekin bukatu, goi mailako teknikariak hezituz (sobietar batasunaren lehenengo urteetan → teknikari atzerritarren beharra izan zuten, sobietar egoitza industrialak berritzeko → sobietar industriaren lehenengo belaunaldi modernoak sortzeko.

- industria astuna garatu (lehentasuna: altzairugintza, metalurgia, gerra-industria, nekazal makineria)

- lehenengo bost urteko planak: helburuak

- gehienengo lehentasuna industria astuna eta energetikoen garapena izan zen → estatuarentzat garrantzitsuenak ziren arloetan, autarkia osoa lortu (ikatz, petrolio, hidroelektrizitatea, armak, altzairua, makineria) → mundu kapitalistaren menpekotasaren kontra.

- nekazal kolektibizazioa garapen hau behar zituen kapitalak lortzeko erabili zen (nekazarien egoera gogorra → iraultzak → errepresioa, goseteak-1933-) →

- kontzentrazio industrial ikaragarria burutu zen (konplexu erraldoien sorrera, eta hiri berrien sorrera, konplexu haien inguruan – magnitogorsk, 1930, altzairugintza-”pittsburgh sobietarra”-)

- industria arina baztertu zen (kontsumo ondasunak) → garapen industrialak izan zen lehentasuna, biztanleriaren “ongizate materialaren”

- gabetik → gabetasun hau “gastu sozialarekin” orekatu zen →

- hezkuntza –teknikariak eta langile gaituak sortzeko-, osasungintza.

- bigarren bost urteko planak

- ekoizpenaren egonkortzea ekarri zuen, eta industria eta nekazaritzaren arteko egoera orekatzea →

- nekazaritzan, nekazaritzako makineriaren sarrera (lehenengo garapen industrialari esker) produkzioa asko areagotu zuen, eta nekazarien bizi egoera asko hobetu zuen.

- industrian, produkzioa bultzatzeko teknika berriak ezarri ziren:

- stajanovismoa: lan produktibitatearen handitzea, sozialismoaren oinarriak jarraituz

- langileen beren ekimenean oinarrituta (eta ez gehiago produzitzeko pizgarri ekonomiko

zuzenetan –stajanov, ikurra- → sobietar batasunak ofizialki sistema stajanovistak bere industrian ezarri zuen (1935) → estatuak stajanovismoaren sorreraren propaganda ugaria egingo du “lan egiteko pasioa”n oinarritutako lan filosofia bat hedatu nahian → lan industriaalaren ekarpenaren igoera orokorra

* 30eko hamarkadan, internazionalki gertatzen ari zen tentsio militarren igoeraren poderioz (japoniak 1931an mantxuria inbaditu, hitlerrek 1933ab boterera ailegatu), stalinen lehentasuna armagintzaren industria garatzea bilakatu zen → munduari komunismoaren indar militarra erakutsi / komunismoaren etsaien kontra defendatu.

➤ ondorio nagusiak

- sobietar batasunak munduko hirugarren potentzia industrial bilakatu zen (estatu batuen eta alemaniaren atzetik), eta munduko lehena hainbat sektore estrategikoetan (traktore eta nekazaritzarako makineriaren produkzioa, lokomotorak).

- industrian eta nekazaritzan ezarritako plangintza stalinistak erresistentziak eragin zituen sektore “kaltetuetan” –lur edo industria txikien jabeak, stalin-en ideien kontra zeuden politikari sobietarrak...- kasu hauetan, stalin-en erantzuna bortitza izan zen “purgak”→ 1937an, 2’7 milioi pertsona lan behartuetako eremuetan lan egiten (gulag) sobietar batasuna osoan zehar (gulags). eremu hauetan ekoiztutakoa sobietar batsaunaren produkzio industrialaren %2a zen, gutxigorabehera.

- ideologiko eta propagandistikoki, stalinek filosofia berri bat hedatu zuen: langileak, haien lanaren bidez, sobietar batasuna handitzeko konpromesua zeukaten, sobietar batasunaren iraultzaren aurrerapausoak langileen iraultzaren aurrerapausoak baitziren. doktrinatzek eskolen bidez egiten zen, lanak ondasun materiala eta morala ekartzen zuela irakatsiz, eta komunismoaren etsaien kontra borrokatzeko prest egon behar zirela irakatsiz. bitartean, disidentzia sozial eta politikoak exekuzio eta deportazioekin erantzuten ziren.

europako totalitarismoak lehenengo eta bigarren mundu gerren artean

totalitarismoaren igoeraren zergatiak

- 1929.ko krisia → pobretzea, langabezia, haserre soziala → krisi ekonomikoa → oinarri politikoaren krisia → ideologia berrien sormena → estatu sendo bat sortuko nahi izango dute, birsortze eta berreraikitze nazional bat burutzeko.
- alemaniaren kasuan, versailles-eko itunaren bidez, 1. mg ta alemaniaren porrota eta gero, alemaniaren ekonomiarako oso latza izan zen → gorroto eta mendeku nahiaren sentimendu bat hedatu zen alemanian.

gero eta jende gehiago demokrazia sistema ahula eta korrupzioz beteta zela pentsatzen hasi zen (eliteak, intelektualak). proposamen politiko berriak agertu ziren, ordena eta potentzia berreskuratzeko, korrupzioa eta kapitalismoaren menpekotasunaren aurka borrokatzeko, eta “herritarren duintasuna“ berreskuratzeko → diktaduren hedapena europan, 20 eta 30. hamarkadan. italia (1922), alemania (1933), espainia (1923), hungaria (1920), turkia (1922), polonia (1926), jugoslavia (1929), bulgaria (1934), estonia eta lituania (1934), grezia (1936), lituania (1936)

mussolini eta hitlerren igoera

- italia eta mussolini

1.mgren bukaeran: krisi ekonomikoa → industria suntsituta → inflazioa → angabezia (prezioak igo, soldadak ez, erosteko ahalmena jeitsi)
testuinguru politikoa: biennio rosso, 1919-1920 (alderdi sozialista eta alderdi komunistako koalizioa) → hirietan gatazkak (grebak, lantegien okupazioa) eta nekazaritzan gatazkak (lurren okupazioa).
erregeak, burgesiak, lurjabeak, armadak eta elizak ideologia kontserbadorea daukate → boltxebismoa italia hedatzearen beldurra → langile antolakuntzari eta elkarkidetzari beldurra.

- testuinguruaren ezinbesteko elementua: lehenengo mundu gerra eta gero indarkeria normala eta beharrezkoa bezala ikusten da aldaketa politiko erradikal bat nahi dutenen artean (proiektu politiko desberdinen artean)

indarkeria estatu faxistaren atal konstitutibo garrantzitsu bat da → indarkeriaren beharra, eta indarkeriaren onuren defentsa, ideologia faxistaren elementu nagusiei zentzua ematen dio:

- associazione nazionale dei combattenti
- fasci italiani di combattimento

* arditi (lehenengo mundu gerran lehenengo lerrotan borrokatzen zuten soldatuak → guerra bukatu eta gero, “guerra” jarraitzen dute italian proiektu faxista defendatuz)

nortzuk dira faxismoaren defendatzaileak, edo nondik datoz? lehen mundu gerra eta gero italiako lorpenekin ostean desenkantatutak dauden armadako kideak; boltxebismoaren hedapena italiar esentziarako mehatxu gisa ikusten dutenak, intelektualak -d'annunzio-,

anarkosindikalistak eta sozialista ohiak ere –artista abangoardistak-) sentimendu rreakzionario batetan murgilduta, talde armatu antolatuak osatuko dute bere italiaren ideiarene alde borrokatzeko

mussolini-k sentibilitate guzti horiek bilduko ditu proiektu politiko batean, testuinguru sozial eta politiko batean kokatuko dena (gizarte frustrazio maila handia)

→ profaxismo "eskuadrista" honen indarraren lehen agerpenak:
italiako mugetatik at:

* 1919ko iraila: gabriele d'annunzioren lidergoan (garaiko italiako idazle eta poeta garrantzitsuenetarikoa) oraindik desmobilizatu gabeko 2000 soldatu fiume (rijeka) hiria okupatzen dute (italiar nazionalistentzako espazioa ("irredentismoa") → ez dute egiten garaiko

"italia"ren izenean → eraiki beharreko "italia berri" baten izenean baizik → estatutik kanpo egiten den zerbait → estatua ahuldu, nazionalismo eta indarkeriaren bitartez alternatibak sortu.

italian:

“mehatxu gorriaren” aurkako borroka: ordenaren alde, eta jabetzaren defentsaren alde

*nekazaritza sektorean → 1920ko nekazaritzan greba handiak, eta ideologia sozialistaren hedapena jornalari eta nekazari txikien artean → faxismoak, euztura hauek (sindikatuak eta erresistentzia elkarteak) erasotuz, desegiten saiatzen hasi zen → hirian bizi diren lur jabeen interesen defentsa → lurjabeak, faxismoarekin modu aktiboan

*hirietan, fabriken okupazioen aurkako borroka armatua → komunismoaren aurkako borroka armatua (turin, parma, bari) → enpresaburuak, faxismoarekin.

→ 1919an, mussolinik (sozialismotik zetorren) fasci italiani di combattimento eta alkandora

beltzen sorrera bultzatu zuen (sozialismotik, armadatik eta italiako elite ekonomikotik datozen paramilitar antikomunistak eta abertzaleak (“personas de orden”) →

“mugimendua” armadan eta elite ekonomikotan euskarri garrantitsu bat topatuko du berehala (industrialariak, lur-jabeak)

fasci italiani di combattimento-en enbriotik, 1921ean partito nazionale fascista sortu zen:

promesak: “sozialak”: lanaldia erregulatzea, gutxieneko soldadak, gizarte segurantzaz,

“abertzaleak”: italiaren handitasuna berreskuratzea eta mehatxu komunistaren aurka borrokatzea → nazio italiarra faxismoaren oinarritan birstortu → italiako arima berri eta indartu → zaharra denarekin amaitu → berria eta indartsua den zerbait bultzatu

- 1922ko abuztuan sindikatu sozialistek eta komunistek greba orokor batera deitu zuten italian → eskuadra faxistek greba "hautsi" zuten posta eta garraioa bezalako sektore garrantzitsutan → ("governua ez bada gai ordena behar den moduan ezartzeko, guk egingo dugu").

1922ko urrian talde faxistek "erromako martxa" antolatu zuten → milaka faxista, italia osotik heldu ziren hiriburura → eraikin publikoak eta komunikabideak okupatu → faxismoaren indarraren erakustaldia (modu masibo batean).

matteottik oraindik leial jarraitzen zuen armadari esku hartzeko agindu zion, baina ez zuten masen aurka jokatu → armadaren gehiengo, mussoliniren aldeko posizioa hartu →

gobernuak dimititu zuen, eta erregeak, behin-behineko moduan hasieran, boterea eman zion mussoliniri.

erromako martxaren ostean, eta mussolini "behin-behineko presidentea" dela matteottiko dimisioa eta gero, faxismoak bere boterea areagotzen jarraituko du → «ordena berrezartzeko» argudioarekin → hain bat dekretu bultzatuko ditu italiar parlamentuaren indarra murrizteko →
parlamentarien onespenean gabe erabakiak hartu ahal izateko.

*1924an militante faxistek matteotti bahitu eta hil zuten (arerio politikoen ezabaketa fisikoa)
*1925-26, partito nazionale fascistak alderdi politiko eta sindikatu ez-faxista guztiak lege kanpo uzten zituen lege bat aurrera eramanez. pnfk komunikabideen kontrol osoa ere bultzatuko du.

ekintza guzti hauek ideologiaren ezaugarrietan oinarritzen dira:

*faxismoa estatuarekin lotzen da, osotasun zatietan gisa → alderdi/estatu/herria
-italiako etorkizuna zalantzagabeko lider baten eskutan geratzen da (duce –mussolini-)
-indarkeriaren beharra defendatzen du italia berriaren autoafirmazio modu gisa
-aldi berean "italiako botere tradizionalak" errespetatzen ditu "mehatxu komunista"-ren diskurtsoa baliatuz →

euskarriak: erregea, vatikanoko eliza (letrango ituna, 1929), eta enpresaburuak (estatu eta confindustriaren arteko itunak –vidoni itunak, 1925-).

→ faxismoaren beste elementu batzuk: espantsionismoa

adriatikoa (trieste, rijeka –fiume-, zadar) (1919-30), libiako "pazifikazio-kolonizazioa" (1923-32) abisinia (1935-36), albania (1939)

"irredentismotik" (italiak "erreskatatu"/berreskuratu behar zituen "esentzia italiarreko" lurraldeak -italiar bateratzearen ondoren lehen mundu gerra arte geratzen den diskurtsoa-, gabriele d'annunzio)

inperio faxistara, 1936tik (abisiniako konkistaren ostean). mare nostrum (gure itsasoa) quarta sponda (laugarren itsasertzea).

→ artea eta sinbologia faxismoan

futurismoaren korrante artistikoa, eta bere postulatuak (fp marinetti, 1909), artearen munduan duen bokazio transgresibo eta apurtzailea dela eta, faxismoak bereganatu eta bere ikurretako bat bezala erabiliko du.

*mundu berria, futurismoarentzat → abiaduran, zaratan, hiri berrietan eta industrian oinarrituta. arte berritzaile bat, mundu modernoaren benetako ispilua, arima gazte, abertzale, gerrazale eta berritzaileentzat →

*politikan, artean bezala, faxismoak bere proiektua abangoardia apurtzailea bezala aurkezten du → aro faxista berri bat → historia berri baten hasiera → mundu zaharrarekin bukatu.

- hitler eta alemania

1920. urtean, krisialdi ekonomiko larriaren testuinguruan, anton drexlerrek eta adof hitlerrek alderdi nazional-sozialista sortu zuten (nsdap), eta alderdi honekin loturik, milizia armatu baten sorrera bultzatu zuen (sa -1921-).

ideologia: anti-komunista, totalitarioa, arrazista, espantsionista ("lebensraum"), "birsortzailea" →→→ (alemaniako alderdi politiko tradizionalekin bukatu → alemania berri eta puru bat sortu, (arraza eta purutasuna) → alemaniaren "benetako funtsa" berreskuratu, bizioetatik eta ustelkeria politikotik aldentuta). nazien sinbologia (swastika, erromatar agurra) → erasokorra, eraginkorra → desfileen eta eszenografiaren garrantzia.

1923. urtean, hitlerrek estatu kolpe bat ematen saiatu zen → porrota → 9 hilabete kartzelan egon eta "mein kampf" idatzi zuen → bere ospea areagotzen da, alemaniako egoera sozial eta politikorako irtenbide aurkitzen ez duen sistema politiko baten alternatiba gisa → 1929 urterako, nazional sozialismoaren arrakasta oso hedatuta dago, burgesian, baina baita nekazaritzan, langile eta armadaren artean. 1929ko krisi ekonomikoak "alternatiba nazi"aren giza onarpena erraldoitu zuen. 1933. urtean nsdap-ak hauteskundeak irabazi zituen botoen % 43arekin eta alderdi katolikoaren laguntzarekin (boltxebismoari beldurrarekin)

- hitler eta mussoliniren totalitarismoe ezaugarriak

a) politikoak:

* alderdi bat + sindikatu bat + ideologia bakar bat → gizartearekin zerikusia duten duten esparru politiko guztiak, estatuaren kontrolpean.

* "lider salbatzaile" baten irudia sortzea, nazioaren etorkizuna gidatuko duena etorkizun oparo eta indartsuago baten bidean.

* alemaniako kasuan (eta italiako kasuan, 30. hamarkadaren bukaeran): purutasun arrazialan eta antisemitismoan oinarritutako proiektua

b) gizarte kontrolarekin erlazionatutak:

* irratia, prentsa, propaganda eta zinema, kontrolpean (luce, ufa) (komunikazio bide guztiak, estatu / alderdiaren zerbitzura).

* propaganda mota berri bat bultzatzen da: oldarkorragoa, masiboa.

c) geografikoak.

* inperioaren totalitarismoaren zerbitzura (impero -italian-, eta lebensraum & pangermanismoa -alemanian-

- ekonomia eta langileen egoera estatu totalitarioeran

1) estatuak industria eta lan publikoetako esku-hartzeak → langabezia → ondorioak → herriaren onarpena erakarri

* bai alemanian eta bai italian, estatuaren esku-hartzeak arlo ekonomiko eta sozial garrantzitsuak garatu zituen:

- industria (batez ere, gerrako industria eta industria astuna - altzairua, metalurgia, automobilgintza ...)

- obra publikoak (errepideak, ur-hornidura, urtegiak, iturriak, zubiak, tunelak).
 - etxebizitza: etxebizitza plan “herrikoiak”
- emaitza: langabezia tasaren beherakada (bereziki alemanian), baina askatasunik gabeko testuinguruan. alemania → munduko bigarren industria handiena, 1939an.

2) babes politikak birsorkuntza nazional gisa → autarkia
 protekzionismo totalitarioak irakasten du nazio handi bat ez duela menpekotasun ekonomiko edo industrialik izan behar → kapitalismoaren aroa gainditu nahi duen diskurtso bat osatzen da → “beste bide bat” → langileek, euren lanaren bidez, nazioa handiago bihurtzen lagundu behar dute, nazioa langileen ongizatea zainduko baitu ere
 langile bat → alderdi bat → herri bat → bloke bat.

3) gizarte-politiken sustapena, gizartea erakartzeko (“estatu babeslea”) eta “arraza indartzeko” (“herri osasuntsu bat herri boteretsuago bat da”). politika sozialak, nazioa eta arraza indartzeko oinarri sendo bat → “osasun ona eta indar gehiago daukan langile bat nazio indartsuago bat eraikiko du:

- babes sozialak batez ere hiriko-industrial arloko-gizonezko langileetan ezarriko dira (industria, nazioaren motor ekonomikoa) → nekazaritza politika sozialetatik at geratzen da, eta emakumeen babesa amatasunaren babesan oinarritzen da bakarrik “emakumeak, ume sendo eta osasuntsuen sortzaileak

- jaiotzen sustatzera bideratutak → "biztanle gehiagorekin nazioa indartsuagoa izango da".
- langabezia, politika sozial totalitarioen kanpo geratzen dira. "ez dago langabeziarik" (italian, arazo larria)

beraz, langileei zergak inposatzearen truke, estatuak hiriko gizonezko langile industrialei eskainiko du:

- familiako hobariak eta jaiotza sariak.
- gaixotasun aseguruak.
- laneko gaixotasunen eta istripuen aseguruak.

sanatorio eta ospitalen eraikuntza bultzatuko da, baina bakarrik “benetako italiarrei” edo “benetako alemaniarrei” babesten da: arrazaren purutasuna eta moralitatea dira jarraitzen diren kriterioak → ijitoak, juduak, “aurkari politikoak”, homosexualak → exekuzioak, kartzela, esterilizazioak.

estatu batuak lehen mundu gerraren ondoren. 20ko hamarkada zoriontsuetatik 29ko krisira

(aeb eta bere “kapitalismo demokratikoaren” eredua: “belle époquetik” 1929ko crack-a arte)

lehen mundu gerran, 2. iraultza industrialatik zetorren garapena gelditu egin zen. zergatik?:

- ekonomia gerrako egoerara egokitzen da (industrian eragina)

-hildako asko > lan egiteko esku gutxi

•hala ere 20. hamarkadaren hasieran ekonomia berriz handitzen hasi zen. estatu batuak munduko motor ekonomikoa bilakatu ziren > kapitalismo berri baten ikurra. • horrela, “belle époque” edo “20. hamarkada zoriontsua” deitu zen denbora sortu zen.

- “belle époque” edo 20. hamarkada zoriontsua

- kontsumoa: geroz eta oinarrizko behar gutxiagokoa, gero eta gehiago, kontsumismoan oinarrituta> lehen elite batzuen eskura zegoena, orain gero eta masiboa bilakatzen da > nahi behar berrien sorrera > gizarte berri, bat kontsumitzeko ahalmen handiagoarekin > tresna eta emozio berrien eskaria > aisialdirako eta soziabilitaterako aukera berriak > masen aisialdia

- erritmo berriak (jazz, charleston)

- soziabilitateko espazio berrien eta klasikoen hedapena (kabaret-ak, zinemak, elkarte klub-ak, antzokiak...)

- kirolaren praktika eta jarraipena, elitista izatetik geroz eta hedatuagoa egotera.

- irratiak eta fonografoak gero eta etxe gehiagotara ailegatzen dira > kontsumismoa bultzatzeko tresna

- + aisialdi masibo honen hedapenarako tresna.

- publizitate modernoaren agerpena (hedatuagoa, eraginkorragoa)

- > propaganda masiboa

- nola izan ziren posible aldaketa hauek: - 1. mg eta gero, estatu batuetako kapitalismoa erreferentzia gisa finkatzen da europan. eebb: eredu ekonomikoa > moden, kontsumismo ereduaren eta propaganda eredu berrien inportatzailea

- 1mg. europan bereziki latza izan zen > eebbren garapen ekonomikoa europa berreraikitzeke esportazioetan oinarritu zen [testuingurua: fordismoa > produkzioaren areagotze orokorra]

- estatu batuetan, garapena eta hazkunde ekonomikoa bukaezina bezala aurkezten zen. etxeen, autoen, elektrogailuen erosketak bultzatzen ziren, barne merkatua sendotzeko > kapitalismoak **kontsumismo filosofia arduragabe bat nahi zuen** > maileguen eskarien normalizazioa, edozer gauza erosteko > bankuentzat, negozio handi bat:

- > kontsumismoaren hedapenan oinarritutako sistema

- > bizimodu amerikarra (“american way of life)

* horrez gain, eebbko finantza sektoreak asko aberastu zen > guda osteko europa berria eraikitzeko maileguak

> eebbko bortsan (wall street) mundu kapitalistaren oparotasun ekonomikoaren adierazle eta neurritzaile bilakatu zen

> bortsan inbertitzea edonoren eskura zegoen eta errendimendu handiak eman zitekeen, “american way of life” sistemaren parte zelarik.

geroz eta herritar gehiago bortsan inbertitzen, diru iturri seguru eta agortezina zela pentsatuz, maileguak eskatuz gehiago inbertitzeko...

> langileak haien posibilitatetik gainera bizitzen, “kapitalismoaren motor erraldoiaz” bultzatuta

estatu batuak lehen mundu gerraren ondoren. 20ko hamarkada zoriontsuetatik 29ko krisira (aeb eta bere “kapitalismo demokratikoaren” eredua: “belle époquetik” 1929ko crack-a arte)

* lehen mundu gerran, 2. iraultza industrialatik zetorren garapena gelditu egin zen. zergatik?:

- ekonomia gerrako egoerara egokitzen da (industriaren eragina) -hildako asko > lan egiteko esku gutxi

•hala ere 20. hamarkadaren hasieran ekonomia berriz handitzen hasi zen. estatu batuak munduko motor ekonomikoa bilakatu ziren > kapitalismo berri baten ikurra. • horrela, “belle époque” edo “20. hamarkada zoriontsua” deitu zen denbora sortu zen.

“belle époque” edo 20. hamarkada zoriontsua

- kontsumoa: geroz eta oinarrizko behar gutxiagokoa, gero eta gehiago, kontsumismoan oinarrituta> lehen elite batzuen eskura zegoena, orain gero eta masiboa bilakatzen da > nahi behar berrien sorrera > gizarte berri, bat kontsumitzeko ahalmen handiagoarekin > tresna eta emozio berrien eskaria > aisialdirako eta soziabilitaterako aukera berriak > masen aisialdia

- erritmo berriak (jazz, charleston)

- soziabilitateko espazio berrien eta klasikoen hedapena (kabaret-ak, zinemak, elkarte klub-ak, antzokiak...)

- kirolaren praktika eta jarraipena, elitista izatetik geroz eta hedatuagoa egotera.

- irratiak eta fonografoak gero eta etxe gehiagotara ailegatzen dira > kontsumismoa bultzatzeko tresna

+ aisialdi masibo honen hedapenarako tresna.

- publizitate modernoaren agerpena (hedatuagoa, eraginkorragoa)

> propaganda masiboa

• nola izan ziren posible aldaketa hauek: - 1. mg eta gero, estatu batuetako kapitalismoa erreferentzia gisa finkatzen da europan. eebb: eredu ekonomikoa > moden, kontsumismo ereduaren eta propaganda eredu berrien inportatzailea

- 1mg. europan bereziki latza izan zen > eebbren garapen ekonomikoa europa berreraikitzeke esportazioetan oinarritu zen [testuingurua: fordismoa > produkzioaren areagotze orokorra]

-estatu batuetan, garapena eta hazkunde ekonomikoa bukaezina bezala aurkezten zen. etxeen, autoen, elektrogailuen erosketak bultzatzen ziren, barne merkatua sendotzeko > kapitalismoak **kontsumismo filosofia arduragabe bat nahi zuen** > maileguen eskarien normalizazioa, edozer gauza erosteko > bankuentzat, negozio handi bat:

> kontsumismoaren hedapenan oinarritutako sistema

> bizimodu amerikarra (“american way of life)

* horrez gain, eebbko finantza sektoreak asko aberastu zen > guda osteko europa berria eraikitzeke maileguak

> eebbko borsata (wall street) mundu kapitalistaren oparotasun ekonomikoaren adierazle eta neurritzaile bilakatu zen

> borsan inbertitzea edonoren eskura zegoen eta errendimendu handiak eman zitekeen, “american way of life” sistemaren parte zelarik.

geroz eta herritar gehiago borsan inbertitzen, diru iturri seguru eta agortezina zela pentsatuz, maileguak eskatuz gehiago inbertitzeko...

> langileak haien posibilitatetik gainera bizitzen, “kapitalismoaren motor erraldoiaz” bultzatuta

20ko hamarkadaren amaieran, europa bere produkzio erritmoa berreskuratu zuen (gerra osteko berreraikuntza industrialak) > eebbko produktuen eskaera jeitsi >

eskariaren beherakadarekin, eebbetan superprodukzioaren arazoarekin aurkitzen da (produzitzen dena kontsumitzen dena baino askoz handiagoa da) > deflazioa (prezioen jeitsiera orokorra)

> deflazioak wall street-eko poltsan dauden sozietate askoren balioa jeitsiarazten du > akzioen balioa gutxitu

> krisiaren hasiera honetan, eta dirua galtzen ari zirela ikusiz, enpresaburuek langileen soldatak jaisten dute > jendearen erosketa-ahalmena jeisten hasten da

[kontestua: kapitalismo liberalistan oinarritatutako sistema > estatuak: “laissez faire” > langileak zaintzeko ekintza sozialik ez > estatu sozialarik ez > estatuak ez du “gai soziala” babesten > osasun publikorik ez, langabeziarako gizarte-aseguruarik ez... > estatuak ez du zergak biltzen ekonomikoki ahula den biztanleria babesteko]

- 1928. urtean eraikuntzaren sektorearen garapena gelditzen da > eraikuntzarekin lotuta dauden beste sektore industrial batzuk atzerakada nabari bat egiten dute >

> poltsaren akzioen jeitsiera berri eta handiago bat > eragin orokorra “inbertsioen modan” parte hartzen ari ziren langileetan > akzioen dirua murriztu edo desagertu >

> superproduktzio handiagoren beste fase bat > fabriken itxiera > soldaten murrizketak, langileen kaleratzeak eta langabezia > eebbetan krisi handi baten lehenengo sintomak

• 1929ko urriaren 24an (“black thursday”) wall street-eko poltsaren erorketa masibo bat gertatu zen. lehenagotik, salgai zeuden akzioen igoerako dinamika batean zegoen poltsa > gero eta akzio gehiago, salgai > akzioen prezioa gero eta gehiago jeisten ari zen > inork ez zuen akzioak erosi nahi >

egun horretan sortzen ari zen ikara orokorra dominó-efektu bat izan zuen > egun horretan, salgai zeuden akzioen kopurua ezohiko moduan areagotu zen 13 milioira ailegatuz

> akzioen prezioen jaitsiera > ikararen areagotzea hurrengo egunetan > urriaren 29an: 19 milioi akzio salgai > akzioen prezioa, gero eta urriagoa

> banketxeak jendearen dirua zeukan akzioetan inbertituta, baita > banketxeak jendearen dirua galdu > banketxe askoren krak-a > jendearen dirua “desagertzen da” > langabezia goraka ari zen kontestu batean, eragin latza

eebbak: akzioen batzbesteko balorearen dinamika, eta ekoizpen industrialaren dinamika. zergaitik dago desoreka hori, produkzio industrialak eta akzioen balorearen artean?

kapitalismoa krisian: 1929ko krack-a *krisia europara ailegatzen da* - krisiaren eraginez, eebbak europan eta latinoamerikan zeukan inbertsio eta mailegu gehienak erretiratuko ditu > lurralde hauen ekonomiak eebben modelu kapitalista liberalistan oinarrituta zeuden > wall street-eko krisiarekin > krisia masiboa mundu kapitalistan:

- barne krisia: eebbko kapitalen dependentzia zeukaten fabrika asko ixten dute > langabezia > erosteko-ahalmenaren jeitsiera > garapenaren geldiketa.
- krisi internazionala: europa ta latinoamerikan, eebbko produktuen eskaera beste behin jeitsiko da, modu erradikal batean. merkatu internazionalen krisia > merkataritzaren krisi mundiala

kapitalismoa krisian: 1929ko krack-a *krisiaren eragina europa kapitalistan, herrialdeen ezaugarrien arabera

- eragin gehiago:
 - alemanian eta austrian: industriak eebben kapitalen dependentzia gehiago zeukaten 1. mundu gerra eta gero > krisi gehiago > langabezia gehiago > tentsio sozial gehiago > ondorio politikoak
- eragin gutxiago:
 - frantzia: industriaren pisu gutxiago ekonomia nazionalan, nekazaritza garatu ta dibertsifikatua > dependentzia gutxiago.
 - britaina handian: bere inperioaren bariedade eta handitasunari esker, merkataritzaren ekarpena mantentzeko gai izan zen. baina libra esterlina asko devaluatu zen.

krisia dela eta, europako lurralde askok politika protekzionistak ezarri zuten, ekonomiak menpekotasunik gabeko berpizte bat bultzateko testuinguru parlamentarioetan/demokratikoetan > eredu ekonomiko protekzionistak diktaduren testuinguruak > eredu ekonomiko autarkikoak

kapitalismoaren krisia: 1929ko krack-a • krisiaren ondorioak: langabezia

* kapitalismo liberalaren ezaugarriak, eta oinarriak, zalantzan jarriko dira > merkatuetan soilik oinarritutako sistema politiko bat latza izan daiteke biztanleriarentzat > babes eza, sistema ekonomiarekiko menpekotasuna

> alternatiba: estatuaren parte hartzea ekonomian, maila desberdinetan > ideologia sozial eta politiko berrien agerpena, eta kapitalismo liberalean oinarritutak ez zeuden alternatiben sendotzea:

* keynesianismoa (kapitalismoa, baina estatuaren kontrol ekonomikoarekin, hiritarrei hainbat babes emanez. sozialdemokraziaren sorrera > eebbetan: new deal –roosevelt-) * estatu totalitarioak (italia ta alemania)

• ideal komunistaren hedapen politiko garrantzitsua, sobietar batasunatik haratago

● kapitalismoa krisian: 1929ko krak-a

20ko hamarkadaren amaieran, europa bere produkzio erritmoa berreskuratu zuen (gerra osteko berreraikuntza industrial) > eebbko produktuen eskaera jeitsi >

eskariaren beherakadarekin, eebbetan superproduktzioaren arazoarekin aurkitzen da (produzitzen dena kontsumitzen dena baino askoz handiagoa da) > deflazioa (prezioen jeitsiera orokorra)

> deflazioak wall street-eko poltsan dauden sozietate askoren balioa jeitsiarazten du > akzioen balioa gutxitu

> krisiaren hasiera honetan, eta dirua galtzen ari zirela ikusiz, enpresaburuek langileen soldatak jaisten dute > jendearen erosketa-ahalmena jeisten hasten da

[kontestua: kapitalismo liberalistan oinarritutako sistema > estatuak: “laissez faire” > langileak zaintzeko ekintza sozialik ez > estatu sozialarik ez > estatuak ez du “gai soziala” babesten > osasun publikorik ez, langabeziarako gizarte-aseguruarik ez... > estatuak ez du zergak biltzen ekonomikoki ahula den biztanleria babesteko]

- 1928. urtean eraikuntzaren sektorearen garapena gelditzen da > eraikuntzarekin lotuta dauden beste sektore industrial batzuk atzerakada nabari bat egiten dute >

> poltsaren akzioen jeitsiera berri eta handiago bat > eragin orokorra “inbertsioen modan” parte hartzen ari ziren langileetan > akzioen dirua murriztu edo desagertu >

> superproduktzio handiaren beste fase bat > fabriken itxiera > soldaten murrizketak, langileen kaleratzeak eta langabezia > eebbetan krisi handi baten lehenengo sintomak

- 1929ko urriaren 24an (“black thursday”) wall street-eko poltsaren erorketa masibo bat gertatu zen. lehenagotik, salgai zeuden akzioen igoerako dinamika batean zegoen poltsa > gero eta akzio gehiago, salgai > akzioen prezioa gero eta gehiago jeisten ari zen > inork ez zuen akzioak erosi nahi >

egun horretan sortzen ari zen ikara orokorra dominó-efektu bat izan zuen > egun horretan, salgai zeuden akzioen kopurua ezohiko moduan areagotu zen 13 milioira ailegatuz

> akzioen prezioen jaitsiera > ikararen areagotzea hurrengo egunetan > urriaren 29an: 19 milioi akzio salgai > akzioen prezioa, gero eta urriagoa

> banketxeak jendearen dirua zeukan akzioetan inbertituta, baita > banketxeak jendearen dirua galdu > banketxe askoren krak-a > jendearen dirua “desagertzen da” > langabezia goraka ari zen kontestu batean, eragin latza

eebbak: akzioen batazbesteko balorearen dinamika, eta ekoizpen industrialaren dinamika. zergaitik dago desoreka hori, produktzio industrial eta akzioen balorearen artean?

kapitalismoa krisian: 1929ko krack-a *krisia europara ailegatzen da* - krisiaren eraginez, eebbak europan eta latinoamerikan zeukan inbertsio eta mailegu gehienak erretiratuko ditu > lurralde hauen ekonomiak eebben modelu kapitalista liberalistan oinarrituta zeuden > wall street-eko krisiarekin > krisia masiboa mundu kapitalistan:

- barne krisia: eebbko kapitalen dependentzia zeukaten fabrika asko ixten dute > langabezia > erosteko-ahalmenaren jeitsiera > garapenaren geldiketa.

- krisi internazionala: europa ta latinoamerikan, eebbko produktuen eskaera beste behin jeitsiko da, modu erradikal batean. merkatu internazionalen krisia > merkataritzaren krisi mundiala

kapitalismoa krisian: 1929ko krack-a *krisiaren eragina europa kapitalistan, herrialdeen ezaugarrien arabera

- eragin gehiago:

- alemanian eta austrian: industriak ebben kapitalen dependentzia gehiago zeukaten 1. mundu gerra eta gero > krisi gehiago > langabezia gehiago > tentsio sozial gehiago > ondorio politikoak

• eragin gutxiago:

- frantzia: industriaren pisu gutxiago ekonomia nazionalan, nekazaritza garatu ta dibertsifikatua > dependentzia gutxiago.

- britaina handian: bere inperioaren bariedade eta handitasunari esker, merkataritzaren ekarpena mantentzeko gai izan zen. baina libra esterlina asko devaluatu zen.

krisia dela eta, europako lurralde askok politika protekzionistak ezarri zuten, ekonomiak menpekotasunik gabeko berpizte bat bultzateko testuinguru parlamentarioetan/demokratikoetan > eredu ekonomiko protekzionistak diktaduren testuinguruak > eredu ekonomiko autarkikoak

• kapitalismoaren krisia: 1929ko krak-a

• krisiaren ondorioak: langabezia

* kapitalismo liberalaren ezaugarriak, eta oinarriak, zalantzan jarriko dira > merkatuetan soilik oinarritutako sistema politiko bat latza izan daiteke biztanleriarentzat > babes eza, sistema ekonomiarekiko menpekotasuna

> alternatiba: estatuaren parte hartzea ekonomian, maila desberdinetan > ideologia sozial eta politiko berrien agerpena, eta kapitalismo liberalean oinarritutak ez zeuden alternatiben sendotzea:

* keynesianismoa (kapitalismoa, baina estatuaren kontrol ekonomikoarekin, hiritarrei hainbat babes emanez. sozialdemokraziaren sorrera > eebbetan: new deal –roosevelt-) * estatu totalitarioak (italia ta alemania)

• ideal komunistaren hedapen politiko garrantzitsua, sobietar batasunatik haratago